

Т. Гарасимів

Навчально-науковий інститут права і психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, проф.,
заступник директора – декан повної вищої освіти,
проф. кафедри теорії та філософії права

Т. Іванишин

Міжрегіональне головне управління ДФС
у Львівській області,
перший заступник начальника
спеціалізованої державної податкової інспекції
по роботі з великими платниками

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФІЇ КЛАСИЧНОГО РАЦІОНАЛІЗМУ

© Гарасимів Т., Іванишин Т., 2016

Досліджено проблему становлення особистості у філософії класичного раціоналізму. З'ясовано, що у процесі активної практичної діяльності людська особистість формується і проявляє себе у своїй праці як суб'єктивне буття і як таке усвідомлено творить своє ставлення до природи і до інших людей, налагоджує певні зв'язки та суспільні відносини, відповідає за свої дії. Натомість у процесі об'єктивної практики людини відбувається “гуманізація”, олюднення природи – перетворення її діяльністю людей і пристосування до їхніх потреб, а також процес прилаштування міжлюдських відносин до нових потреб, вироблених практикою.

Ключові слова: людина, особистість, раціоналізм, становлення, Абсолют, цінності, буття, діяльність, суспільство.

Т. Гарасимів, Т. Іванишин

СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ В ФИЛОСОФИИ КЛАССИЧЕСКОГО РАЦИОНАЛИЗМА

Исследована проблема становления личности в философии классического рационализма. Установлено, что в процессе активной практической деятельности человеческая личность формируется и проявляет себя в своей работе как субъективное бытие и как такое осознанно творит свое отношение к природе и к другим людям, налаживает определенные связи и общественные отношения, отвечает за свои действия. Зато в процессе объективной практики человека происходит “гуманизация”, очеловечивание природы – превращение ее деятельностью людей и приспособление к их потребностям, а также процесс приспособления человеческих отношений к новым потребностям, выработанным практикой.

Ключевые слова: человек, личность, рационализм, становления, Абсолют, ценности, бытие, деятельность, общество.

Т. Harasymiv, Т. Ivanyshyn

FORMATIVE CLASSICAL RATIONALISM IN PHILOSOPHY

In the article the problem of personality in the philosophy of classical rationalism. It was found that in the active practice of human personality is formed and manifested in his work as

a subjective being as such i consciously creates its relation to nature and to other people, establishing certain communications and public relations, responsible for their action. But in the process of objective human practice is "humanization" humanization of nature – the transformation of human activity and adapt to their needs, and Customization process of interpersonal relations to new needs generated by practice.

Key words: people, personality, rationalism, becoming, the Absolute, the values of life, work and society.

Постановка проблеми. Становлення особистості – саме та проблема, котра прекрасно ілюструє єдність людської цивілізації на всіх її етапах, бо саме вона якщо не репрезентує, то, у всякому випадку, перебуває поряд із проблемою, яка, безумовно, є обличчям будь-якої історичної епохи і пов’язує всі історичні періоди в одне ціле. Це – певний ідеал окремої людини в суспільстві, принцип включеності індивіда в систему суспільних відносин. Цей ідеал завжди передбачає необхідність знайти модель, за якої кожна окрема людина була б найкориснішою суспільству, і навпаки. Очевидно, становлення особистості, понятійно відображене лише в наш час, завжди було актуальною проблемою. А ось її форми, моделі детермінувалися моделлю суспільної системи того чи іншого історичного періоду.

Якщо під таким кутом зору підійти до розглядуваного нами питання, то можемо віднайти кардинальну особливість проблеми, яка не тільки з’єднала історію формування особистості, але й роз’єднала. Її зміст – у взаємодії зовнішньої детермінації та самодетермінації у життєдіяльності індивіда, в індивідуальності особистості, в наявності або відсутності суспільного та особистісного конституювання індивідуальності, у самодостатності окремого члена суспільної системи.

Аналіз дослідження проблеми. Особливо вагомий внесок в обґрунтування поняття “особистість” зробили представники класичної філософії В. С. Соловйов, Л. Г. Шестов, М. О. Бердяєв, С. Л. Франк і Л. П. Карсавін. І хоча вони були насамперед релігійними мислителями, однак у їхніх поглядах, поряд з ідеями неотомізму, суперечливо поєднувалися концептуальні підходи екзистенціалізму, персоналізму і навіть феноменології.

Мета статті – дослідити проблему становлення особистості у філософії класичного раціоналізму.

Виклад основного матеріалу. Одне з центральних місць у філософській системі В. С. Соловйова займає положення про те, що “людська особистість... є можливість для здійснення необмеженої діяльності, або особлива форма нескінченного змісту” [1, с. 282]. Проте через всю його творчість проходить боротьба двох підходів до пояснення реальності. Перший із них ґрунтується на традиційному уявленні про реальний світ як породження Бога-Абсолюта і про людину як елемент світу, підпорядкований Богу. У другому головним виступає уявлення про людську особистість як істинний Абсолют і єдине джерело всієї реальності. При цьому, на думку В. С. Соловйова, потрібно мислити не людину в світі, а світ – в людині, у людській особистості, витлумаченій в її абсолютному метафізичному вимірі. Причому під “особистістю” розуміють не “отвлеченное начало” (дух, субстанцію, суб’єкт), як це трактує класична філософія, а всю повноту реальності, охоплену в містично-інтуїтивному, “внутрішньому” (тобто безпосередньому) досвіді [2, с. 201–216].

Відтак місце дуалізму матеріального і духовного, який відкинув В. С. Соловйов, зайняло дуалістичне протиставлення божественного і земного змісту людської особистості. Причому і божественна, і земна складові постають як духовно-матеріальні цілісності, що відрізняються одна від одної тільки тим, що одна досконала, а інша – ні [2, с. 201–216].

На думку І. І. Євлампієва, причина тієї невдачі, що її назвав В. С. Соловйов у боротьбі з “отвлеченними началами” класичної філософії, полягає в тому, що, правильно визначивши напрям пошуку джерела буття – “внутрішній досвід” особистості, він у самому цьому досвіді насамперед апіорно виділив “значущі” та “незначущі” елементи. До другої категорії потрапило все те, що традиційно вважалося неістотним навіть для аналізу суб’єктивного світу особистості, – емоції та

почуття, подібні на почуття туги, страху, турботи тощо. Унаслідок такого відбору та усунення “незначущих” елементів “внутрішній досвід” опинився цілком під владою тих складових людського духу, що й були відповідальні за панування “отвлеченных начал”, – “чистого” мислення та “об’єктивного” почуттєвого сприйняття. Не дивно, що внаслідок цього у соловйовській “конкретній” основі було надто мало відмінностей від усіх “отвлеченных начал” класичної філософії [3, с. 307].

Саме на цю ключову помилку В. С. Соловйова звернув увагу Лев Шестов. Він також здійснив скрупульозний аналіз зазначених “незначущих” елементів внутрішнього світу особистості, що звичайно залишалися за межами філософського розгляду. З’ясувалося, що ці елементи відіграють головну роль у структурі особистості, що саме в них, а не в “чистому” мисленні та “об’єктивному” почуттєвому сприйнятті, прихована вся повнота буття особистості, саме в них відкривається неповторний, унікальний зміст особистості як конкретної першопричини. У цих елементах – почуттях страху, жаху, туги, турботи та інших – відкривається конкретний Абсолют, що у Л. Шестова постав як царство Абсурду [4, с. 70–71].

М. О. Бердяєв, як і В. С. Соловйов, убачав безпосередній взаємозв’язок проблеми пошуку конкретного начала з проблемою буття, проблемою опису того, що істинно існує. Особистість в її індивідуальних станах – це і є сенс та адекватний зміст буття; звідси неминуче випливає, що буття не припускає жодного узагальнення, не піддається “абстрагуванню”. “Царство існуючого є царство індивідуального, в ньому немає загального, немає абстрагування. І це розкривається в суб’єкті, в екзистенціальному суб’єкті, а не в об’єкті” [5, с. 23].

Сенсу свого власного буття, а отже, і буття як такого, особистість набуває передусім у досвіді трагічних переживань і страждань; саме цей досвід має першорядне значення, зокрема пріоритет щодо досвіду раціонального пізнання, на основі якого “реконструювалося” внутрішнє буття особистості в класичній філософії. “Результати пізнання, – писав М. О. Бердяєв в одній із останніх своїх праць, – сприймаються емоційно, і сама первинна інтуїція передусім емоційна... Пристрасність, емоційна напруженість визначаються зустріччю з реальністю, з першожиттям” [5, с. 23]. Такий самий досвід трагічних переживань, через який людина осягає себе, дає особистості основу для ірраціонального саморозвитку і тим самим доводить динамічність, спроможність до розвитку самого буття; саме це дає підставу назвати буття життям, або першожиттям (звичайно, не в біологічному, а в метафізичному розумінні).

Особистість, за М. О. Бердяєвим, не тільки абсолютно цінна й незалежна в метафізичному розумінні, вона ще й метафізично первинна. Це означає, що всі форми буття і пізнання мають бути осмислені тільки як моменти людського духу, як моменти індивідуальної духовної “історії” особистості [6, с. 7].

Поняття “особистість” – центральне у творчій концепції С. Л. Франка. Її спрямованість – забезпечення інтерпретації за допомогою цього поняття суспільства, культури і навіть усієї структури світобудови. Це поняття набуває фундаментального онтологічного статусу [7, с. 318–348]. На думку С. Л. Франка, особистість стає такою, що нескінченно розвивається в самій своїй сутності, і саме цей розвиток є єдиною абсолютною цінністю, щодо якої всі конкретні, приватні цінності та цілі, що зумовлюють людську діяльність, набирають відносного характеру та стають лише тимчасовими орієнтирами руху вперед.

Як і С. Л. Франк, Л. П. Карсавін вважає, що всі події та моменти емпіричного життя людини повинні зберегтися, або, краще сказати, вічно перебувати у певному всечасовому бутті особистості, щодо якого кожний момент її життя виступає як окремий поодинокий “зріз”.

Хоч є немало явних елементів подібності концепцій Л. П. Карсавіна і С. Л. Франка, проте існує і певна відмінність між ними. Так, на відміну від С. Л. Франка, Л. П. Карсавін зовсім не вважає, що всечасова єдність усіх людських особистостей за обсягом збігається з повнотою всеєдності, з Абсолютом. Всечасову єдність душі (її справжня і повна сутність) Л. П. Карсавін вважає недосконалою – досконалість реалізується тільки в самому Абсолюті. Тут позиція Л. П. Карсавіна наближена до теорії В. С. Соловйова; обидва філософи майже однаково розуміють роль всеєдиної людини – Адама Кадмона, що містить у собі (як відносна всеєдність) всі окремі емпіричні особистості й природу, але водночас є недосконалою, оскільки реалізує в собі абсолютну всеєдність Бога, не з усією можливою повнотою, а обмежено [3, с. 153].

Л. П. Карсавін значно меншою мірою причетний до традиції класичного раціоналізму (з нею В. С. Соловйов так і не зміг порвати), майже в усіх елементах своєї метафізики особистості безпосередньо звертається до Ф. М. Достоевського та його уявлення про людину. Особливо це помітно в його інтерпретації відносин всеєдиної Людини та емпіричних особистостей. Як відомо, під впливом ідеї “Великої Істоти” О. Конта В. С. Соловйов у пізніх своїх працях прийшов до концепції, в якій окремі особистості втрачали свою самостійність і розчинялися у всеєдиному Людстві. Хоча такий імперсоналізм тією або іншою мірою характерний для всіх російських філософів початку ХХ ст. (за винятком Л. Г. Шестова і М. О. Бердяєва), Л. П. Карсавін зовсім інакше, ніж В. С. Соловйов, тлумачить відношення всеєдиної Людини до особистості, буквально відтворюючи ірраціональну діалектику Ф. М. Достоевського. “Єдність людства, – писав він, – має бути здійснена не абстрактно і не в значенні байдужої єдності. Адам Кадмон не існує як окрема людина, відмінна від інших. Він у кожному з нас цілком і цілісний в усіх нас відразу, хоча для земного буття ще й не зовсім. Він не абстрактна єдність і не множина, а багатодієвість, *hen kai polla*, і кожна особистість виражає його в особливому, неповторному аспекті, хоча вона і в усіх них і всі вони в ній” [8, с. 135].

Висновки. Отже, під час активної практичної діяльності людська особистість формується і проявляє себе у своїй праці як суб’єктивне буття і як таке усвідомлено творить своє ставлення до природи і до інших людей, налагоджує певні зв’язки та суспільні відносини, відповідає за свої дії. У процесі об’єктивної практики людини відбувається “гуманізація”, олюднення природи – перетворення її діяльністю людей і пристосування до їхніх потреб, а також процес прилаштування міжлюдських відносин до нових потреб, вироблених практикою.

Отже, у такому діалектичному відношенні, в оволодінні світом через людську практику відбувається взаємне перетворення, “ототожнення”, за словами Георга Лукача, усіх трьох аспектів людського існування: матерії, соціального зв’язку і людської особистості [9, с. 269].

1. Соловьев В. С. Сочинения / В. С. Соловьев ; [в 2 т.]. – М., 1988. – Т. 1. – 832 с. 2. Соловьев В. С. Оправдание добра / В. С. Соловьев. – М.: Республика, 1996. – 479 с. 3. Евлампиев И. И. История русской метафизики в XIX–XX веках. Русская философия в поисках Абсолюта / И. И. Евлампиев. – СПб., 2000. – Ч. 1. – 415 с. 4. Шестов Л. И. Умозрение и Апокалипсис. Религиозная философия Вл. Соловьева / Л. И. Шестов; Умозрение и Откровение. – Париж, 1964. – С. 70–71. 5. Бердяев Н. А. О назначении человека / Н. А. Бердяев. – М.: Республика, 1993. – 383 с. 6. Бердяев Н. А. Философия свободы / Н. А. Бердяев ; Философия свободы. Смысл творчества. – М., 1989. – 608 с. 7. Франк С. Л. Реальность и человек / С. Л. Франк. – М., 1997. – 479 с. 8. Карсавин Л. П. Малые сочинения / Л. П. Карсавин. – СПб., 1994. – 531 с. 9. Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник / [за заг. ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача та ін]. – Київ ; Харків : Рубікон, 1997. – 398 с.

REFERENCES

1. Solov'ev V. S. Sochineniya [Works]. In 2 vols., Moscow, 1988. T.1. 832 p. 2. Solov'ev V. S. Opravdanie dobra [Justification of the Good]. Moscow: Republic Publ, 1996. 479 p. 3. Evlampiev I. I. Istoriya russkoy metafiziki v KhIKh–KhKh vekakh. Russkaya filosofiya v poiskakh Absolyuta [Russian history of metaphysics in the nineteenth and twentieth centuries. Russian philosophy in search of the Absolute. St. Petersburg Publ, 2000. Part I. 415 p. 4. Shestov L. I. Umozrenie i Apokalipsis. Religioznaya filosofiya Vl. Solov'eva [Speculation and Apocalypse. The religious philosophy of Vl. Solovyov. Speculation and Revelation]. Paris, 1964. pp. 70–71. 5. Berdyaev N. A. O naznachenii cheloveka [On the appointment of the person]. Berdyaev. Moscow: Republic, 1993. 383 p. 6. Berdyaev N. A. Filosofiya svobody [Philosophy of Freedom]. Philosophy of Freedom. The meaning of creativity. Moscow, 1989. 608 p. 7. Frank S. L. Real'nost' i chelovek [Reality and people]. Moscow, 1997. 479 p. 8. Karsavin L. P. Malye sochineniya [Small works]. St. Petersburg, 1994. 531 p. 9. Sotsial'na filosofiya : korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk [Social Philosophy: short encyclopaedic dictionary]. By the Society. ed. V.P.Andrushchenko, M.I. Horlatch etc.]. Kyiv; Kharkov: Rubicon, 1997. 398 p.